

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Податкова система є одним із ключових чинників впливу на економічний розвиток держави. Історія виникнення податків досить давня, оскільки вони зародились ще на початку перших цивілізацій. Розвиток суспільства істотно вплинув на зміну податкових систем, оскільки змінювались функції податків, їх форма, завдання.

Українська податкова система пройшла досить складний шлях в своєму формуванні. Етапи еволюції вітчизняної податкової системи проходили в межах історичних періодів розвитку: Київської Русі; Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, Української козацької держави, Запорізької Січі, перебування українській земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій, Радянської України, Незалежної України. В часи Київської Русі (VIII ст.) податки існували у вигляді безсистемних платежів, що мали переважно натуральну форму і називалися данина. Данину, що стягувалась на утримання княжого двору, сплачували здебільшого продуктами сільського господарства й промислів. Близько 1/3 зібраної данини князь брав на свої особисті потреби, а решта йшла на утримання дружини, органів управління, ведення війни. До прямих податків також належали дари та оброк.

У 947 р. княгиня Ольга здійснила першу реформу податкової системи України □ започаткувала стабільне стягнення податків. Правнук Ольги - князь Ярослав Мудрий - склав перший писемний звіт законів - знамениту «Руську правду», складовою частиною якої був і «Покон вірний», яким детально регламентувалася система оподаткування. Разом з тим варто зазначити, що навіть у ті часи були виділені категорії людей, які звільнялися від сплати данини. До них належали дружинники, князівські слуги, духовенство. З появою «Руської правди» князя Ярослава Мудрого було законодавчо закріплено сплату непрямих податків, що були важливим джерелом князівських прибутків, які існували у формі торгових і судових зборів (мита).

Після хрещення Русі було впроваджено обов'язкову церковну «десятину». З плином часу цей податок перетворився на добровільні благодійні пожертви на користь церкви. Однією з характерних особливостей розвитку феодалних відносин на Галицько-Волинських землях було виділення серед феодалів дуже сильної і впливової боярської верхівки, яка на зміну відробіткової ренті встановила продуктову ренту за якої виробник стає більш самостійним.

У першій половині XIII ст. роздроблена Київська Русь була завойована татаро-монголами, які встановили на деяких землях свою податкову систему. Усе чоловіче населення змушене було платити на користь завойовників спеціальний грошовий податок – «вихід» з кожного чоловіка та з кожної голови худоби. Крім того, збирачі податків стягували натуральну данину.

Внаслідок міжусобиць в Золотій Орді поширився політичний контроль Великого Князівства Литовського на всю Південно-Західну Русь. Тут зберігалась податкова система періоду Київської Русі та діяли закони «Руської правди» аж до другої половини XVI ст., коли ці землі внаслідок Люблінської унії Великого Князівства Литовського з Польщею (1569 р.) увійшли до складу Речі Посполитої.

Згодом, польські феодали поширили своє панування на більшу частину України, а на українських землях була введена польська податкова система, за якою шляхта і маєтки католицької церкви були звільнені від оподаткування. Коронний скарб поповнювався лише прибутками із зобов'язань сільського та міського населення, з королівських земель та самоуправління міст. З XVI ст. під впливом польської системи відбувається еволюція права землеволодіння селян, у зв'язку з чим селянська земля починає належати панам або державі. У кінці XVI ст. - на початку XVII ст. широкого розповсюдження в Речі Посполитій, зокрема в Україні, набула практика здавання збирання надзвичайних і міських податків в оренду. Подібна ситуація значно збільшила нерівність і зловживання під час збирання податків, адже орендарі намагались зібрати не лише суму, яка йшла до коронної казни, а й значні кошти для себе.

Наприкінці XV ст. на історичну арену вийшло козацтво, яке відіграло значну роль в економічному розвитку українських земель. Запорізька Січ мала свою власну податкову систему, особливістю якої було те, що вона одночасно включала до свого складу: традиційні, характерні для нашого народу фіскальні інструменти з минулого; запозичені елементи; оригінальні, що були лише в козацькій державі. Під час формування козацької податкової системи використовували досвід Київської Русі та Великого Князівства Литовського. Її основними складниками були військовий оклад, мито, господарська частина та кладове, торговельні акцизи («торгове»), куфований збір, податок із шинків, подимне, руга та роговщина.

За часів Б. Хмельницького з кожного двору вільних військових сіл і містечок збирали 4 талари чиншу для купівлі військових припасів, а також 2-3 злотих з дому для гетьмана. З 1665 р. почали збирати податок з млинів в обсязі третини помолу для утримання російських гарнізонів, який сплачувало все

працездатне населення; податки з різних промислів; з продажу хліба, різних продуктів, худоби та інші види податків (за перевіз через ріки, з весіль, на утримання ратуш тощо). У 1783 р. було встановлено подушний податок сумою 1 крб. 20 коп. за рік з селян і козаків та 72 коп. з поміщицьких і монастирських селян (для порівняння 70 коп. у корчмі коштувало відро меду).

За царювання імператриці Катерини II на українських землях було встановлене «подушне», що сплачувалося грішми і стягувалось у визначених розмірах із ревізьких душ, які значилися у сільських чи міських громадах під час одного з переписів населення, так званих ревізій. Такі переписи проводили нерегулярно й нечасто. Однак зміни кількості населення жодним чином не позначалися на зменшенні сум податків. Непомірна величина цього податку змушувала найбідніші верстви населення (селян) продавати останнє майно, аби його сплатити. Так тривало аж до 1859 р., коли було створено комісію для перегляду податків і зборів, члени якої одностайно дійшли висновку, що лише скасувавши «подушну подать», можна істотно покращити систему прямого оподаткування.

Наприкінці 20-х □ на початку 30-х років минулого століття в українських селах існувала система натурально-продуктових та грошових повинностей селян. Особливості оподаткування селянських господарств в Україні у цей період впливали з класового принципу податкової політики радянської держави, її фіскального характеру. Єдиний сільськогосподарський податок офіційно визначали однією з форм повинностей населення. Причому сума цього податку автоматично збільшувалася зі зростанням дохідності з ріллі, від продажу худоби, городини, продуктів садівництва. Існувала також специфічна форма селянських повинностей □ самообкладання.

У роки Другої світової війни податки в розрахунку на душу населення зросли більш ніж утричі, вартість життя - на 72 %. Надалі фінансова система Радянського Союзу еволюціонувала в напрямі діаметрально протилежному до процесу загальносвітового розвитку. Поряд з податками вона активно використовувала адміністративні методи вилучення прибутків. Повна централізація грошових засобів і відсутність будь-якої самостійності підприємств у вирішенні фінансових питань поступово зумовили фінансову кризу.

Після проголошення Україною незалежності почалася кропітка робота зі створення власної податкової системи. Вагомий вклад у розроблення власної концепції системи оподаткування вніс Закон України «Про систему оподаткування», прийнятий Верховною Радою України 25 червня 1991 р.

В наш час, в незалежній державі, у 2010 р. проведена податкова реформа, яка ознаменувалася прийняттям Податкового кодексу України. Головною його ціллю є спрощення системи оподаткування в Україні. Проте, суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу відмічають про недосконалість прийнятого кодексу, вказуючи що виконати передбачені ним вимоги, в деяких випадках, досить складно. Відтак, є загроза збільшення тіньового сектора за рахунок малого бізнесу.

Отже, у різні періоди розвитку суспільства змінювались не лише види податків і форми їх стягнення, але і ставлення до них. Податки стають ефективним знаряддям втілення державної політики з питань економіки та соціального розвитку. Дослідження еволюції податкової системи України повинно використовуватись для створення ефективної системи оподаткування, оскільки сьогодні повторюються ті ж самі помилки і прорахунки, які вже не раз негативно впливали на економічний розвиток нашої держави.